

JYRKI LOIMA

Lain ja aatteen voimin vähemmistöä vastaan?

Venäläisen maanomistuksen muutokset Viipurin läänissä 1917–1927

Vielä kesällä 1917 venäläiset lainhuudattivat maapalstoja Kannaksella. Vuoden 1918 sodassa Karjalan rintaman valkoisten komentaja määräsi, että venäläiskiinteistöt sai takavarikoida ”muitta mutkitta”. Jyrki Loima tarkastelee muutosta, jossa kansallisaatteen puuhamiesten vauhdittama lainsäädäntö siirsi venäläisten maita yhä enemmän suomalaishallintaan myös sodan jälkeen. Aikalaistoimijoiden tavoite oli kansallisesti ja maanomistuksellisesti yhtenäinen lääni, jonka ulkomaalaisväestö ja -maanomistus koettiin haitaksi.

■ Viipurin läänin venäläisväestön maanomistusolojen nopea muutos kytkeytyi Suomen itsenäistymiseen, vuoden 1918 sodan vaiheisiin ja sen jälkeisiin kansallisiin eheytysoikeuksiin. Ulkomaalaisten maanomistussuhteet ja -mahdollisuudet muuttuivat seuraavan kymmenen vuoden välyksellä ratkaisevasti. Selvitän tätä prosessia julkisyhteisöjen ja yksityisten maanomistajien kannalta, mutta en tapausten ja aineiston laajuuden vuoksi voi esimerkkejä lukuun ottamatta paneutua yksityiskohtiin. Kysynkin yleisesti: miksi ja miten muutos tapahtui?

Viipurin lääniin – ja erityisesti Kannakselle – autonomian kaudella syntyneen ulkomaalaismaanomistajien suurin ryhmä olivat venäläiset, mutta joukossa oli muitakin kansallisuuksia. Maiden palstoittaminen, myynti ja ulkomaalaisomistuksen selkeä kasvu oli alkanut 1880-luvulla ja jo 30 vuoden kuluttua paikallinen suomalaisväestö koki joutuneensa kansallisesti, poliittisesti ja maanomistuksenkin kannalta alakynteen.

Enemmistö–vähemmistö-asetelmat olivat sikäli suhteelliset, että suuriruhtinaskunnan ja läänin mittakaavassa vähemmistöä edustaneet venäläiset muodostivat 1910-luvun kesäkuukausina selkeän paikallisen enemmistön Terijoen–Kuokkalan–Kellomäen seudulla. Heidän lukumääränsä vaihteli 45 000–75 000 kausiasukkaan välillä. Suomalaisväestö alkoi protestoida ja organisoida aktiivitoimijoiden opastuksella kansallista vastarintaa, mikä lisäsi poliittisia ja etnisiä jännitteitä alueella.

Kannakselainen, erityispiirteitään alisteisesta sosiaalisesta ja poliittisesta asemasta 1900-luvun alussa ammentanut paikalliskansallisuus syntyi ja yhdisti suomalaisia, kun muualla he olivat vielä eripuraisempia suurlakon ja poliittisen jakautumisen jälkimainingeissa. Paikallinen vastustaja ja vihollinen oli lisääntyvä ja enenevästi kasvoton, mutta poliittisesti organisoitunut ”muukalaisväestö”, jonka kulttuuriin ja käyttäytymiseen liitettiin tasapäästäviä etnisiä yleistyskiä – kielteisiä etnonymyjä. Ajan hengen mukaisesti ne viittasivat esimerkiksi uskontoon, raittiuteen ja sen vastakohtana ”tapojen turmeltuneisuuteen”, muukalaisten älylliseen ja rodulliseen alemmuuteen tai ”aasialaisuuteen”.

Paikallisen kansallisen puuhamiehen ja poliitikon Mikko Uotisen mukaan suomalaisille vieraat ”matelevaisuus, viekkaus ja petollisuus” olivat turmiollista ulkopuolista vaikutusta, joka särki karjalaisen ”kauniin pohjaluonteen”. Myöhempi kansanedustaja Erkki Paavolainen kirjoitti kahteen otteeseen slaavilaisuuden ”likavalkoisesta vaarasta”. Hänen ulkomaalaisvastaisuutensa suuntautui laajemminkin itään, sillä esimerkiksi Lenin oli ollut hänelle ”henkipatto juutalainen”, joka ohjaili ”syrjäisestä määmökistä” yleismaailmallista vallankumousliikettään. Viipurilaisen osakunnan 100-vuotisjulkaisuun kirjoittanut Lauri Kristian Relander kuvaili sorretun kansan vuosisataista katkeruutta. On tosin samalla huomattava, että suomalaiset olivat myös itse myyneet maitaan ja siirtyneet vapaaehtoisesti palveluammatteihin. Toiseksi on muistettava, että alueella majaileva venäläisväestö edusti älymystöä, taiteilijoita, aatelialueita, upseerikuntaa,

virkamiehistöä ja kauppiaita, joilla oli varaa hankkia palstoja, kiinteistöjä tai vuokra-asuntoja oleskeluaan varten. Toki satunnaisia onnenonkijoita ja kaupustelijoita liikkui etenkin kesäisin alueella. Esimerkiksi Terijoen huvilanomistajien määrä ja kansallisuus oli 1910-luvulla jakautunut siten, että suomalaisia oli 1 666, venäläisiä 1 794, saksalaisia 30, brittejä ja sveitsiläisiä kolme sekä muita noin kymmenen.¹

Maanomistuksen näkökulmasta ulkomaalaiset omistivat Viipurin läänissä vuoden 1918 alussa 775 tilaa, 6 229 palstatilaa ja 5 350 hehtaaria viljelysmaata, joista yksin Uudellakirkolla venäläiset omistivat yli 2 000 tilaa ja palstatilaa sekä yli 2 000 hehtaaria viljelysmaata. Uudenkirkon ulkomaalaisen maanomistuksen yhteenlaskettu hehtaari-määrä oli peräti 28 249, mikä oli reilu kolmannes pitäjän kokonaispinta-alasta. Kivennavalla, jonne (Ala-)Raivolalla itsehallinnollinen venäläiskylä oli syntynyt tsaarin ukaa-

1. Kertomus lahjoitusmaiden lunastustoiminnan kehittymisestä 1884 ja 1887, Senaatin valtiovarainoitus-kunnan arkisto (SVVTKA), Hn 2; Lintulan huvilatontteihin liitt. asiakirjoja 1882–1884, 1891, 1898, Hn 6, SVVTKA; lahjoitusmaita koskevat asiakirjat 1875–1884, Hn 7, SVVTKA, Kansallisarkisto (KA); Vilho Hämäläinen (1974) *Karjalan Kannaksen venäläinen kesäasutus ja sen vaikutus Suomen ja Venäjän subteiden kehitykseen autonomian ajan lopulla*. Tampere: Acta Universitas Tamperensis, 9, 23–24, 60–60, 97, 101, 206; Jyrki Loima (2001) *Muukalaisina Suomessa. Kaakkoisen Kannaksen kreikkalaiskatolinen venäläisväestö kansallisena ongelmana 1889–1939*. Helsinki, 54, 108; ks. myös Liisa Pyykönen (1969) *Terijoki venäläisenä huvila-asutusalueena*. Suomen historian pro-gradutyö Jyväskylän yliopistossa helmikuussa 1969, 40–53. Paikallisysestön protestoinnista, ks. Mikko Uotinen (1911) *Uhatut pitäjät Kivennapa ja Uusikirkko. Lyhyt katsaus näihin pitäjiin ja selostus eroittamisajatuksista sekä siitä johtuvista toimenpiteistä*. Viipuri; Erkki Paavolainen (1912) 'Maiden siirtyminen muukalaisille Karjalan Kannaksella', teoksessa Kaukomieli V. *Viipurilaisen osakunnan albumi 1811–1911*, Porvoo: Viipurilainen osakunta; Erkki Paavolainen (1921) *Karjalan Kannaksen kysymyksiä*. Viipuri: 10–27; Lauri Kristian Relander (1912) 'Maanviljelyksen kehityksestä Viipurin läänissä vuosina 1811–1911', teoksessa Kaukomieli V. *Viipurilaisen osakunnanalbumi 1811–1911*. Porvoo: Viipurilainen osakunta. Venäläisten politisoitumisesta, ks. kenraalikuvernöörin kanslia ministerineuvostolle venäläisten oikeudell. asemasta, KKK 1910, I os. Fb 535, CL; komiteamietintö Viipurin läänin liittämistä (Venäjään) 21.4.1914, KKK 1914, Fb 978.104; raportit yhdenvertaisuuslain rikkomuksista ja santarmitutkinnasta 28.5.1916, Terijoen seudun venäl. huvilanomistajien kokouspk 23.5.1916, KKK 1916, II os. Fb 1241:76:2, KA.

silla 1880-luvulla, ulkomaalaiset omistivat 10 700 hehtaaria viljelysmaata ja noin 3 780 tilaa tai palstatilaa. Raivolalaisten osuus niistä oli 324 palstatilaa. Muolaan 560 ulkomaalaistilan kokonaispinta-ala oli noin 2 500 hehtaaria, mutta viljelysmaata oli vain 192 hehtaaria. Näihin lukuihin eivät kuulu Viipurin läänin ja Kannaksen useiden – tuolloin vastaperustettujen – venäläisseurakuntien omistamat lukuisat kiinteistöt, tontit tai maapalstat, joten todellisuudessa venäläinen yksityinen ja muu maanomistus oli vielä runsaampaa ja näkyvämpää kuin tässä mainitut komiteamietinnön luvut kertoivat.²

Sota muuttaa maanhallinnan säännöt

Erityisesti vuosi 1916, mutta myös 1917 olivat vielä aikoja, jolloin venäläiset yksityishenkilöt lainhuudattivat aiempaan tapaan ostamiaan kiinteistöjä. Heidän näkökulmastaan Kannas oli tuolloin vielä suhteellisen rauhallinen maankolkka, vaikka paikallismationalismi jakoikin kansallisuuksia, Venäjä kävi sotaa ja erilaiset aktivistit harjoittivat väkivaltaa kesäasutusalueella kahden kansallisen poliisijoukon seassa. Vuoden 1918 sota muutti nopeasti mielikuvia ja tilannetta, jonka alkuasetelmissa venäläisten maat olivat punaisten hallitsemalla alueella. Myös kunnallishallinto oli parin kuukauden ajan punainen.³

Karjalan rintaman sotatoimet kääntyivät valkoisten eduksi helmi-maaliskuulla 1918. Rintamakomentajana toiminut kapteeni Aarne Sihvo oli antanut helmikuussa julistuksen, jonka mukaan kaikki Venäjän alamais-

2. Karjalan Kannaksen komiteamietintö. Viipuri 1919; Karjalan Kannaksen komitean lausunto 26.7.1921, ad 2358/206.1920. Valtioneuvoston arkisto (VNA), KA. Hämäläinen 1974, 230; Evert Laine (1939) 'Raivolalla venäläisen kylähallinnon syntyminen', *Historiallinen Arkisto XLV*, 523–524. Raivolasta, ks. Jyrki Loima (2003) 'Palstanhaltijat puristuksessa. Raivolalla venäläiskylä sisä- ja ulkopoliittisena kysymyksenä 1889–1939', *Historiallinen Aikakauskirja 3/2003*, 418–430.

3. Kivennavan ja Terijoen pitäjien kärjäkunnan talvi- ja syyskäräjät 1917 ja 1919, Rajajoen tuomiokunnan arkisto (RTA); Terijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjat 13.2.15.4.1918; kunnanvaltuuston pk 3.4.1918 I Cb:1, kunnanvalt. pk 24.2.1919, I Cb:1, I Cb:2, Terijoen kunnan arkisto (TekuA), Mikkelin maakunta-arkisto (MMA); vrt. Loima (2001) 108–113.

ten omistamat kiinteistöt ja maapalstat oli ”sotatoimien vaatiessa” takavarikoitava. Asukkaat tuli siirtää muualle tai asettaa valvontaan. Raudun taistelu oli poliittinen, ideologinen, sotilaallinen ja maanomistuksellinenkin käännekohta Kannaksella ja Viipurin läänissä. Ankarassa piiritystaistelussa valkoisen armeijan joukot selkeästi mielsivät sekä propagandistisesti että käytännössä punaiset vastustajansa vihatuiksi ”venäläisiksi”. Paikallistasoinen kannakselaisnationalismi nosti päätään ja kuohahti keväällä 1918 aggressiivisesti venäläisyyttä vastaan. Joukkojen kokoonpano olikin sellainen, että Raudussa taisteli pääosin Venäjältä tulleita punaisia – tosin koostumukseltaan ja taustoiltaan myös monikansallisina. Valkoisten voittoa seurasivat joidenkin piirityksen ulkopuolisten Raudun alueen venäläissiviilien teloitukset, vangitsemiset ja useiden seudun venäläisasukkaiden pakeneminen. Raudussa oli asunut 1910-luvulla vakituisesti noin 900–1 000 venäläistä Palkealan kreikkalaiskatolisen seurakunnan väestökirjanpidon mukaan.⁴

Rintama eteni itään ja venäläisväestö pakeni valkoisen armeijan edellä samaan suuntaan. Muolaan Kyyrölän siviiliteloitukset siivittivät pelkoja, joiden seurauksena 1 000 Raivolan kylän venäläisasukasta pakeni sotaa rajan taakse. Vain noin 600 venäläistä jäi kylään, josta valkoinen armeija otti edetessään haltuunsa kiinteistöjä kuten muistakin venäläisten asuttamista taajamista. Senaatin määräyksestä koulut ja seurakuntien kiinteistöt takavarikoitiin valtiolle. Taistelutoiminnan päätyttyä Terijoen huvila-alueelle jääneet ”hyödyttömät” venäläiset olivat komendantti Elfvingrenin huhtikuun lopulla asettamassa nälkäsaarossa ja ulkonaliikkumiskiellossa, kunnes väkijoukot lopulta lähtivät liikkeelle saman vuoden kesäkuulla ja velloivat Viipurin komendanttinviraston tarkastajana toimineen kapteeni K. J. Rantakarin raportin mukaan kontrolloimattomasti rajan ylitse molempiin suuntiin.

Terijoen komendantin määräykset mahdollistivat myös venäläisten omistamien liikkeiden takavarikoinnin. Valkoisen armeijan sotilaat ryöstelivät venäläiskiinteistöjä,

kunnes taistelujen johdon ja käskyvallansiirron jälkeen sivustakatsojaksi vetäytynyt eversti Eduard Ausfeld määräsi upseeripartioita kuukauden jatkuneiden sekavien olojen rauhoittamiseksi. Patrullit jäivät Rantakarin arvion mukaan kuitenkin tehottomiksi eivätkä pystyneet estämään mielivaltaa. Kesäkuussa 1918 pattitilanne laukesi myös järjestyneemmin, kun venäläiset alkoivat ilmoittautumismenettelyn kautta muuttaa rajan taakse. Tätä ennen raja-alueen komendantti oli pyytänyt suojeluskuntien paikallisesikuntia ja poliisilaitosta luettelomaan ne ulkomaalaiset, joiden majailu alueella ei ollut ”suotavaa”. Huomattava omaisuudensiirto oli tapahtunut kaoottisesti. Raudun, Metsäpirtin, Kivennavan, Terijoen, Uudenkirkon, Kuolemanjärven, Koiviston ja Muolaan pitäjät nimettiin asetus- teitse sotilashallinnolliseksi poikkeusalueeksi – Rajamaaksi – lokakuussa 1918. Rajamaan komendantilla oli laajat valtuudet mm. karkottaa maasta ulkomaalaisia ja määrätä ulkonaliikkumiskieltoja.⁵

4. Hämäläinen (1974) 226–228; Vilho Hämäläinen (1983) *Karjalan Kannaksen venäläinen kesäasutuskytymys maamme itsenäisyyden kaudella*. Tampere: Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen julkaisuja 6; Raudun taistelusta, ks. Raportti VII Pat. sotatoimista Raudussa 20.2.8.3.1918, selostus Raudun taistelusta ja 1. KarjRykm taisteluista, kansio 40, Vapaussodan arkisto (VSA), Sota-arkisto (SArk); komissaari Kozinjan selostus Raudun alueen vallankumouksellisen joukon olosuhteista, f. 25888, op. 3, as.36, 1.3–4, Venäjän valtiollinen sota-arkisto (RGVA, Moskva); Aatos Tanskanen (1978) *Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918*. Tampere: Acta Universitas Tamperensis, Ser. A Vol. 91, 170–180. Taistelusta, venäläissiviileistä ja -väestöstä, ks. Jyrki Loima (2004) ’Raudun taistelu ja venäläiset vuonna 1918’, teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Venäläissurmat Suomessa 1914–1922*. Osa 2.1. Sotatapahtumat 1918–22. Helsinki: Edita, 250–255, 261–263.

5. Kyyrölän teloitukset, ks. Jyrki Loima (2004b) ’Kyyrölän, Raivolan ja Kannaksen kesäasutusalueen venäläiskohtaloita 1918’, teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Venäläissurmat Suomessa 1914–1922*. Osa 2.2. Sotatapahtumat 1918–1922. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004. Helsinki: Edita, 191–192. Raivolan väestökadosta, ks. Klirovnaja Vedomost 1916, BA 2, Raivolan kr.kat. srk:n arkisto (RAKA), MMA; kertomus kreikkalaiskat. kirkon tilasta 1919, Suomen ortod. kirkollishallituksen arkisto (SOKHA); luettelo Raivolan venäläisistä, jotka kapinan takia ovat 1918 matkustaneet Venäjälle ja haluavat palata, Raivolan suojeluskunnan paikallisesikunnan kuulustelupk 18.1.1919, Raivolan s-kunnan paikallisesik. tutkintapk 1.5.1918, kansio 937, VSA, KA; Senaatin päätös n:o 65/9.3.1918;

Keskushallinto laillistaa muutokset

Ulkomaalaisten omistamista kiinteistöistä ja maapalstoista käytiin paperisotaa sen jälkeen, kun aseet olivat vaienneet. Karjalan rintaman komentaja Aarne Sihvo oli pyytänyt takavarikointimääräyksensä jälkeen tuoreeltaan keskushallinnolta apua maanomistuskysymyksen ratkaisuun, jolloin senaatti asetti toimikunnan tutkimaan Kannaksen venäläispalstojen pakkoluovutusta valtiolle. Venäläisten yksityisten tai julkisten tahojen oikeudet hankkia tai pitää hallussaan kiinteistöjä poistettiin hieman etukäteisesti asetuksella lokakuussa 1918, kun asiaa nimenomaisesti selvittäneen Karjalan Kannaksen tilastokomitean tarkka esitys valmistui huhtikuussa 1919. Yhteenvedossa lueteltiin venäläisomistuksen määrä ja ehdotettiin, että venäläisten omistamat kannakselaiskiinteistöt pakkolunastettaisiin.⁶

Tilanne oli silti edelleen epäselvä ja tulkinnallinen – myös molempien tiluksia havitelleiden tai puolustaneiden kansallisuuksien kannalta. Viipurin läänin kansanedustajat olivat katsoneet lokakuun 1918 asetuksesta huolimatta, että venäläinen maanomistus ja pakolaisvirta synnyttivät edelleen poliittisia ongelmia läänissä. Ulkomaalaisomistus muodosti heidän mukaansa kansallisen, valtiollisen ja taloudellisen uhkan. He esittivätkin lainmuutoksia, jotka hyväksyttiin nopeasti helmikuussa 1920. Uusi laki kielsi ulkomaalaisilta kiinteistöjen hankinnan Viipurin läänissä. Poikkeuksen muodostivat ne kiinteistöt, joista vieraan valtion kanssa laillisesti vahvistetussa sopimuksessa virallisesti neuvoteltaisiin toisin. Myös kansalaisuuden ehdot tarkentuivat. Laissa (20.2.1920) todettiin, että ”puhdasmaainen”, viisi edeltävää vuotta Suomessa asunut, elatuskelpoinen henkilö saattoi anoa maan kansalaisuutta presidentiltä ja valtioneuvostolta. Hakemuksen hyväksyntään vaadittiin uskollisuudenvaalaa ja maaherran seuranta, jossa kuukausittain raportoitiin uusien kansalaisten edesottamuksista valtioneuvostolle.⁷

Vuoden 1920 lakikaan ei ratkaissut ulkomaalaisen maanomistuksen mutkikkaita ongelmia riittävän selvästi suomalaiskansallisten tahojen mielestä. Yhtiömaanomistuk-

seen oli jäänyt aukkoja, joiden kautta ulkomaalaiset saattoivat edelleen omistaa maata itsenäisessä valtiossa – ja Kannaksella. Vuoden 1922 lakiuudistusta valmistellut valio-kunta katsoi, ettei ulkomaalaisille voitu myöntää maanomistusalupia yksityisesti, yritysten kautta eikä suomalaisyhtiöissä hankitun omistusoikeudenkaan kautta. Maan kansalaisuus nousi epäsuorasti tärkeimmäksi ehdoksi. Samalla ratkaisun avaimet siirtyivät käytännön tasolla useimmiten kunnanvaltuustoille, jotka päättivät kunkin kansalaisuushakemuksen kohdalla, puoltaanko sitä vai ei. Lakia valmistellut valio-kunta katsoi lisäksi, että Kannaksen venäläismaanomistuksen tarjoamat ”helpot” ansiomahdollisuudet olivat houkuttelleet suomalaisen paikallisväestön laiminlyömään omia taloustöitään ja maanviljely oli taantunut. Itäisen Kannaksen suomalaisväestöä ohjattiin siis maan ensimmäisen vilkkaan kesäasutus- ja turistikeskuksen kaupunkimaisista palvelurakenteista takaisin tuonikaisten rauhallisempien ja harvaanasuttujen maalaisseutujen agraarioloihin ja peltotöihin. Ulkomaalaisilla oli ollut myös siveellisesti ja sivistyksellisesti ”turmiollinen” vaikutus suomalaisväestöön. Komitea päätyi saneeraamaan maanomistuksen tavalla, joka oli tehokas: valtio sai ottaa ”laiminlyödyn ulkomaalaiskiinteistön” haltuunsa. Laiminlyönti oli esimerkiksi kolme vuotta (1918–21) kestänyt hoitamattomuus tai omistajan oleskelu ulkomailla. Haltuunotosta ilmoitettiin kunnanilmoitustaululla ja virallisessa

Kapteeni Rantakarin komendanttivirastoja koskeva tarkastuskertomus n:o 1, 19.6.1918, Ea 1, Sotavankilaitoksen arkisto, (SVLA), KA; Kd:t 4–7/30.4.1918, komendantti Elfvingrenin kuulutus Terijoen piirin asujaimistolle, kansio 1, Suomen ja Venäjän Rajamaan komendantin arkisto (SVRKA), SARk; Päiväkäskey 1, Terijoen komendanttien kuulutukset 27.4.–30.4.1918, eversti Ausfeldin päiväkäsky 2.6.1918 (n:o 2), vänrikki Savikurjen raportti ryöstetyn huvilan tarkastuksesta 4.7.1918, kansio B 1:14, Donnerin suvun arkisto (DSA), SARk; Asetus 29.10.1918; ks. myös Loima (2001) 131–142, 168–169; Tanskanen (1978) 198–204.

6. As 22.10.1918; Karjalan Kannaksen komiteamietintö 1919. Viipuri; Karjalan Kannaksen komitean lausunto 26.7.1921, ad 2358/206. VNA. 1920, KA; Hämäläinen 1974, 226–228.

7. As 22.10.1918, L 13.2.1920; L 20.2.1920, ks. myös Hämäläinen (1974) 230. Vrt. venäläisten erityisasemaa edistänyt säädös, As 16.3.1903.

lehdessä. Maanomistajan oli määräajassa ilmoittauduttava valvomaan omistusoikeuttaan, joka muutoin siirtyi valtiolle.⁸

Kaksi vuotta kului, mutta vuoden 1922 laki ei toiminut riittävän tehokkaasti. Aatteellisten kansalaisjärjestöjen ja vaikuttajien ajamana ja tuella säädettiin uusi, entistä tiukempi laki syyskuussa 1924. Osa tähän asti kelvonneista ulkomaalaisten omistussuhteista menetti muodollisen pätevyytensä. Uusi laki tarkensi valtakirjaan nojannutta maanomistusta siten, että ennen 26.8.1922 annetut valtakirjat olivat nyt vanhentuneita. Ne tuli tarkistaa määräajassa, jotta omistaminen olisi edelleen lainmukaista. Valtuuksien uusimatta jättäminen teki valtakirjan haltijasta ”syrjäisen henkilön”, jonka omaisuuden takavarikointiin valtiolla oli oikeus. Kunnostuskustannuksia aiheuttaneet kiinteistöt sai myydä heti, minkä jälkeen kauppasumma siirrettiin määräaikaistalutukseksi odottamaan palstanhaltijan ilmaantumista. Tästä tiedotettiin virallisessa lehdessä. Maanomistajan oli ilmoittauduttava henkilökohtaisesti maaherralle hallinto-oikeutensa säilyttämiseksi. Vuoden 1924 lakimuutos oli tehokas. Valtio otti sen nojalla haltuunsa vuoden 1936 loppuun mennessä 4 786 ulkomaalaisomistuksessa ollutta maapalstaa osin karanteeniaikojen kautta. Maanomistusta selvitelleen komitean kartoittamista noin 10 000 Viipurin läänin ulkomaalaisten kesähuvilasta kaksi kolmasosaa siirtyi tällä aikavälillä Suomen valtiolle.⁹

Aatteellinen kansallistaminen ja paikallistason toimet

Ulkomaalaisten maanomistusta vastustettiin yksilötasoisesti ja organisoidusti. Aatteelliset toimijat ja järjestöt keskittyivät läänitasolla erityisesti Kannaksen kysymykseen. Näin siksikin, että Viipurin venäläisyys oli vuoden 1918 sodan jäljiltä heiveröistä ja suomalaisuuteen assimiloitunutta, valvonnanalaista eloonjäämiskamppailua. Vuonna 1922 perustettu Karjalan Kannaksen liitto määräytti tehtäväkseen toiminta-alueensa suomalaistamisen ja suomalaisetujen jatkuvan valvomisen. Vierasmaalaisten asettuminen Kannakselle piti estää, koska maanomistus oli ”säilytettävä” suomalaisilla.¹⁰

Viipurissa oli perustettu jo 1918 Karjalan Kansalaisliitto, joka rahoitti kansalais- tai sisällissodan jälkeen aloitettua aatteellista rajaseutuvalistusta. Suojeluskunnat olivat aloitteellisia organisaattoreita tässä valistustyössä. Toivo Nygårdin mukaan Kansalaisliiton toiminta itärajalta suuntautui Suur-Suomen ideologiseen rakentamiseen, jonka käytännön työkaluna toimi Itä-Karjalan komitea. Karjalan Kansalaisliiton aktivisti Erkki Paavolainen ponnisteli pitkäjänteisesti ja näkyvästi, että Kannaksen maanomistus saataisiin suomalaiskäsiin. Hän esitteli julkisuudessa Kannakselle annettua tehtävää suomalaisuuden kansallisena puolustajana. Kannasta uhkaavan venäläisyyden torjuntaan kuului sekä ulkomaalaisten maanomistuksen että itse vieraan ulkomaalaisväestön vastustus. Paavolaisen mukaan itsenäisen maan oli ratkaistava Kannaksen venäläiskysymys kaikin keinoin ja voimin, koska muu olisi ”piittaamattomuutta kansallisista ja valtiollisista eduista”.¹¹

Kannaksen kuntien edustajisto jatkoi työtä, jolla pyrittiin yksityisaloitteista lähteneen Karjalan Kannaksen komiteamietinnön vielä toteutumattomiin tavoitteisiin mm. kaiken venäläisomaisuuden takavarikoinnissa. Merkillepantavaa on, että aloitteellisimmat ja

8. L 13.2.1920, L 6.9.1922; ks. Terijoen ja Kivennavan kunnanvaltuuston pöytäkirjojen kansalaisuusanomusten käsittelyjä 1919–1927, I Cb: 1–2, TekuA; I Cb 1–2; KIKA, MMA; A. Pulkkinen promemoria 21.1.1925, kansio 15, E. N. Setälän arkisto, KA.

9. L 6.9.1922; L 5.9.1925; Karjalan Kannaksen komiteamietintö 1919; Karjalan Kannaksen komitean lausunto 26.7.1921, ad 2358/206. VNA. 1920, KA; ks. myös Hämäläinen (1974) 232–243; Hämäläinen (1983) 68–75.

10. Antti Komonen & A.V. Komulainen (1926) *Kaakon kulmilta*. Karjalan Kannaksen liiton Julkaisu 1. Käki-salmi, 1–3; Kevään 1918 Viipurin venäläisistä, ks. Lars Westerlund (2004) 'Me odotimme teitä vapauttajina ja te toitte kuolemaa'. teoksessa Lars Westerlund (toim.) *Venäläissurmat Suomessa 1914–1922*. Osa 2.2. Sotatapahtumat 1918–22. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 3/2004. Helsinki: Edita, 97–190.

11. Muistiinpanot ja kirjekonseptit Viipurin suojeluskunnalle ja valtioneuvostolle 1919–1920, kansio 1, Karjalan kansalaisliiton arkisto, KA; Paavolainen (1921) 8–38.

Seuraavalla aukeamalla: Kaupankäyntiä Terijoen Kiiskilässä. Museovirasto, Karjalan liiton kokoelma.

tärkeimmät Kannaksen maanomistuskysymyksen kansalliset ratkaisupyrkimykset nousivat yksityisten kansallisten puuhamiesten ja heidän – aktiivitoimijoiden määrällä mitattuina – suhteellisen pienten ryhmittymiensä kautta. Lainsäädäntö seurasi kuitenkin nopeassa tahdissa näitä julkisuudessa esitettyjä linjauksia, joten ainakin ideologinen – ja päättäjiä omaksuma – suomalaiskansallinen aateilmasto oli kypsä muutoksille. Kannaksen kuntien edustajisto oli tehnyt uuden maanhallintalain valmisteluvaiheessa Kivennavan kunnan edustajien kanssa valtioneuvostolle anomuksen, jossa vaadittiin voimakkain sanankääntein Raivolan itsehallinnollisen venäläiskylän maanomistusolojen muuttamista suomalaisille edullisiksi.¹²

Paikallinen kiinteistö- ja palstakamppailu oli oma mielenkiintoinen kädenvääntönsä, jolla oli julkisyhteisöllinen ja yksityinen ulottuvuutensa. Mitä lähempänä rajaa oltiin, sen kiivaampaa oli kamppailu Rajamaan poikkeuksellisissa olosuhteissa. Kaakkoisen Kannaksen Kellomäellä valkoinen armeija ja rajakomendantti takavarikoivat Kellomäen venäläisseurakunnan omistaman kaksikerroksisen uuden tiilitalon, jossa oli toiminut ns. Stolypinin koulu ja kirkko. Oppilaitoksen laajentaminen reaalikouluksi oli ollut suunnitteilla ja anomusvaiheessa. Kellomäen kreikkalaiskatolinen seurakunnan neuvosto esitti vetoituksen, jossa kiinteistön palauttamista perusteltiin mm. hengellisin tarpein. Neuvosto ilmoitti viestissään, että alueella oli armeijan käyttöä varten lukuisia tyhjiä venäläishuiloita. Pääministerille ja valtioneuvostolle esitetty anomus ei vaikuttanut takavarikkoon, jonka käytännössä sinetöi esittelijä Esko Heilimon määräys siirtää rakennus sisäministeriön halltuun. Palauttaminen todettiin ”mahdottomaksi”, mutta seurakunta riitautti kiinteistökysymyksen määrätietoisesti. Suomen valtio maksoi Viipurin hovioikeuden päätöksellä tuntuvan vuokrakorvauksen kesällä 1937 pitkällisen oikeusproessin lopuksi.¹³

Terijoella käytiin samankaltaista kamppailua venäläisseurakunnan kiinteistöistä. Aikalaisittain katsoen moderni venäläinen

reaalikoulu – jossa myös suomalaislapset olivat opiskelleet – oli otettu valkoisen armeijan takavarikkoon, jonka perumista seurakunnan neuvosto anoi turhaan. Seurakunnan taloudellisesti tukema venäläinen sairaala toimi valkoisen armeijan upseerikerhona. Kunnanvaltuuston jäsenet kävivät katselemassa venäläiskoulujen rakennuksia tavoilla, joita seurakunnan neuvosto ihmetteli kokouksessaan joulun 1922 alla. Kävi pian ilmi, että valtio oli tarjonnut alkeiskoulurakennusta kunnan kansalaisopiston käyttöön ilmaiseksi. Venäläisseurakunta ryhtyi puolustustaisteluun. Neuvosto ilmoitti, että kaikki reaalikoulun rakennukset oli testamentattu seurakunnalle, joka siis todellisudessa omisti ne. Venäjän kansanvalistusministeriö oli vain käyttänyt rakennuksia neuvoston suostumuksella.

Terijoen alkeiskoulu oli seurakunnan neuvoston mukaan toiminut sen omana laitoksena jo ennen ns. Lipskin Suomen venäläisten koulujen neuvottelukunnan perustamista 1910. Toiminnan aloitus ja laatu osoittivat, ettei kyse ollut tsaarivaltion tai sen kansanvalistusministeriön omistamasta kiinteistöstä. Itse kiinteistö kuului seurakunnalle hyvätekijä Durdinin lahjoituksena, kun taas sen maapalsta oli keisarillisen senaatin määräämättömäksi ajaksi lainaama. Seurakunta argumentoi hallussaan olevien asiakirjojen tiedoilla ja määräsi kirkkoherra Grigorij Svetlovskij'n pyytämään opetusministeriöltä, että alkeiskoulu tunnustettaisiin sen omaisuudeksi. Samalla Svetlovskij sai valtuudet ryhtyä oikeustoimiin palstojen palauttamisesta seurakunnan hallintaan valtion omistuseroilmoituksesta. Asia eteni käräjille ja Terijoen kunta palautti maapalstat puustoineen lainhuudot aikanaan tehneelle seurakunnalle sotatakavarikon päättymisen jälkeen (1924), mutta yhteisö menetti koulurakennuksensa sitkeydestään huolimatta. Kirkon ja hautausmaan tontit huoltorakennuksineen säilyivät kuitenkin Terijoen venäläisseurakunnan omistuksessa koko ajan.¹⁴

Terijoelle asettunut rajakomendantti sijoitti Raivolan venäläisseurakunnalta takavarikoituihin alkeiskoulun rakennuksiin maaliskuussa 1921 kirjanpidon mukaan 166

maahan tullutta ns. Kronstadtin pakolaista, joiden joukossa oli viisi naista ja kolme lasta. Heidät siirrettiin kohta venäläisen Sini-
nen Risti -osakeyhtiön rahoittamana orpo-
kotina toimineeseen muuhun kiinteistöön.
Hevoset, joita oli alkuaan 200, ja ihmiset
olivat samoissa tiloissa kuukauden päivät.
Kiinteistöille aiheutuneita vahinkoja ei kor-
vattu virallisesta katselmuksesta huolimatta.
Seuraus oli tietenkin, ettei kyseisiä raken-
nuksia voitu käyttää Raivolaan jääneiden
lasten opiskeluun tai majoitustarpeisiin.
Huhtikuun lopulla Raivolan eristysleiri lak-
kautettiin ja pakolaiset siirrettiin Inoon, jon-
ka ”keskitysleirille” oli jo sijoitettu kaksi
raivolalaista Kronstadtin pakolaista: Suomen
kansalaisuuden saaneet Aleksander Poval-
jajev ja Aleksander Danilotschkin. Raivolan
venäläisseurakunta menetti takavarikoissa
myös lahjoituksina saatuja kiinteistöjä.¹⁵

Yksityinen venäläisten maanomistus oli
yhtä tarkassa puntarissa. Kivennavan ja
Terijoen kunnat omaksuivat samankaltaiset
linjaukset alueittensa ulkomaalaisten kan-
salaisuusanomuksien käsittelyssä. Ne mää-
rittivät samalla mahdollisuudet maanomis-
tamiseen vuoden 1922 jälkeen. Perusvire oli
suomalaiskansallinen, muttei enää puolus-
tuksellinen kuten autonomian kaudella.
Raivolan venäläiskylä anoi lupaa yhteiselle
kauppaliikkeelle. Kivennavan kunnanval-
tuusto totesi, ettei kyläläisten asema Suo-
messä ollut lainkaan ”vakiintunut”. Huomion-
arvoista on, että kyläläisillä oli tuolloin sekä
omistusoikeus pienehköihin maapalstoihin-
sa että vielä kumoamaton venäläistyylinen
itsehallintonsa. Toinen kunnanvaltuuston
mainitsema kielteinen perustelu oli, että
yhteishanketta olisi vaikeaa kontrolloida.
Valtuusto vastusti hanketta yhtä jyrkästi
kuin kyläläisten laajaa yhteistä kansallisuus-
hakemusta.

Kivennavan kunnanvaltuusto suhtautui
kielteisesti yksityisten ulkomaalaisten kiin-
teistönhallinta- ja kansalaisuushakemuksiin
koko 1920-luvun ajan, jolloin se torjui pää-
sääntöisesti kaikki venäläisten ja virolaisten
hakemukset. Kuokkalan ja Lintulan venäläi-
set papit perheineen anoivat maan kansa-
laisuutta, mutta kunnanvaltuuston mielestä
sen myöntäminen olisi tukevoittanut ”muu-

kalaisuuden” jalansijaa alueella. Kuolleen
venäläispapin lesken, joka eli seitsemän
lapsensa kanssa, kansalaisuusanomusta
puollettiin silti, vaikka tämä elikin avustuk-
sien varassa. Poikkeus hänen kohdallaan
oli humanitaarinen ja yksilötasoinen. Lintu-
lan naisluostarin jäsenten kansalaisuusha-
kemukset hylättiin toistuvasti vuosina 1919–
28, koska luostarit eivät kunnallishallinnon
mielestä olleet lain sallimia laitoksia. Nun-
nat eivät valtuuston mielestä kyenneet elät-
tämään itseään ja heidän ”valtiollinen toi-
mintansa” oli ollut koko ajan epäilyttävää.
Luostarin maa-alue kummitteli taustalla.
Kunnanvaltuusto oli vahvistanut jo maalisi-
kuussa 1919 tuoreen asutuslautakuntansa
ohjesäännön, jonka mukaan toimielimen
tarkoitus oli uusien itsenäisen maanviljely-
ja asuintilojen luominen Kivennavalle. Kun-
nalla oli oma edustuksensa Kannaksen ko-
miteassa. Raivolan venäläiskyläyhteisön
hallinnollisen aseman valtioneuvostokäsit-
telyn yhteydessä kunta järjesti hallituksen
ja eduskunnan jäsenten tutustumismatkan
Kivennavalle.¹⁶

12. Paavolainen (1921) 8–38; vrt. Viipurin läänin maa-
talouskomissionin mietintö. II osa. Viipuri 1909; Kan-
naksen kuntien edustajisto VN:lle 16.9.21920, ad 2358/
206. VNA. 1920, KA.

13. Kellomäen seurakunta pääministeri Erichille ja
kirkollisasiain ministeri Ingmanille 1921; seurakunnan-
neuvosto VN:lle 2.12.1921, Dd 1, Kellomäen-Kuokka-
lan kr. kat. srk:n arkisto (KuoKA), MMA; seurakunnan-
kokouksen pk 28.5.1937, Terijoen kr. kat. kirkonarkis-
to (TEKA), MMA.

14. Seurakunnankok pk 22.2.1919, II Cb 2, seurakun-
nanneuvoston pk 15.12.1922, 15.5.1923, 26.11.1924,
Cb 4, TEKA, kunnanvaltuuston pk 11.12.1922, I Cb:1,
kunnanvaltuuston pk 22.9.1924, I Cb:3, TekuA, MMA.

15. Rajakomendantin käsky Kronstadtin pakolaisten
eristysleireistä nro 3; puhelinilmoitus Raivolan komen-
dantti kapt. Henrichssonilta kapt. Sihvolle komendant-
tilaitokseen 3.4.1921; Raivolan komendantti Henrichs-
sonin vahvuusilmoitukset kapt. Sihvolle 10.–21.4.1921,
(Raivolan kylänvanhin) Surenkinin kirje komendanttille
8.5.1921, kansio 69; pk venäläisessä Sini-
nen Risti-
orpokodin (Oy.) huoneistossa pidetystä katselmuksesta
25.4.1921, kansio 58, SVRKA, SARk; Kunnanvaltuus-
ton pk 11.12.1922, TekuA, I Cb:2, seurakunnankokouk-
sen pk 28.10.1918, seurakunnanneuvoston pk 18.8.
1918, II Cb 3; Raivolan venäläisseurakunnan omaisuus-
desta ja varallisuudesta ennen vuotta 1918, ks. Klirov-
naja Vedomost 1912–1913, II Bd 1, TEKA, MMA.

16. Kunnanvaltuuston pk 28.4.1919, 27.6.1919, 25.8.
1919, 25.2.1922, 16.12.1922, 14.11.1923, I Cb:1; 11.8.
1924, 29.4.1926, 26.11.1926, 10.9.1928, I Cb:2, KIKA,
MMA. Raivolalaisten kansalaisuushakemuksen mutkiki-
kaasta käsittelystä, ks. Sisäministeriö Viip. läänin maa-

Terijoen uimarannalla. Postikortti vuodelta 1927. Museovirasto.

Terijoen kunnanvaltuusto oli vielä taipumattomampi venäläisänomuksien edessä. Vain suomalaiset saattoivat hallita kiinteistöjä rajaseudulla. Valtuusto perusteli kielteistä linjaansa venäläishakemuksiin ideologisesti: kansallisella uhkalla, jonka entisen kesäasutusalueen maanomistus muodosti Kannakselle ja koko Suomelle. Vaaran torjumiseksi oli entisen alistumisen sijaan rakennettava kansallisen kulttuurin etuvartioita itärajalles. Aikaisempia, jo tehtyjä ja maksettuja maakauppojakaa ei katsottu puoltolauseen arvoisiksi. Terijoen kunnanvaltuusto perusti 1920 Kannaksen kuntien edustajiston kehoituksesta erillisen tilanosuokomitean, jonka tehtävä oli etsiä sopivia venäläiskiinteistöjä kunnan ostettaviksi. Kauppoja tehtiin innokkaasti, vaikka niissä ilmeni teknisiä ongelmia. Varat saatiin lainoin ja köyhäinhuoltovaroista. Toisaalta oli ilmeistä, että kiristynyt lainsäädäntö lisäsi alueelle jääneiden tai niitä valtakirjoilla hallinneiden venäläisten myyntihaluja. Poikkeuksellisen isot kaupat syntyivät, kun kunta osti Sergei Prinziltä 35 palstatilaa ja 15 hehtaaria muuta maata. Vuonna 1919 vain yksi ”venäläinen” maanomistushanke meni

läpi, kun upseerinuransa maanviljelykseen vaihtaneen Georg Springin suomalaispuoliso sai lainhuudot. Kansalaisuuden – ja sen myötä jonkinlaisen omistussuhteen viljelymähinsa – mies sai vasta 10 vuoden päästä.¹⁷

Uudenkirkon itäisiä pitäjänäapureitaan pienemmän – mutta maanomistukseltaan laajemman – venäläisväestön suomalaisille muodostama ”kansallinen ongelma” ratkesi pääosin voimatoimin kevätkesällä 1918. Raivolaa itsehallinnollinen venäläiskylä suhteellisen pienine yhteismaa-alueineen oli lopulta kipein piikki suomalaismielisten kansallista ja yhtenäistä Kannasta ajaneiden aktiivien lihassa. Tsaarin aikanaan myöntämä itsehallinto ja kyläläisten toistuneet hakemukset Venäjään liittymisestä muodostuivat ilmeiseksi poliittiseksi painolastiksi, jota yhteisön myöhempi toiminta vahvisti myös tahattomasti. Pitkällisen kirjelmöinnin jälkeen asia päättyi valtioneuvostoon, jonka asettama komitea selvitteli raivolalaisten maanomistusta, itsehallintoa ja väestön kohtelua kauan. Erkki Paavolaian jätti eriävän mielipiteen komiteamietintöön, jossa kyläyhteisö nähtiin köyhäinavun varassa elä-

väksi, vieraaksi ja ehkä ”vihamieliseksi” Suomelle. Komitea katsoi, että kyläyhteisöllinen asuminen oli arveluttavaa. Vuosina 1918–27 Raivolan venäläiset olivat painostustoimien kohteena ja suurin osa heistä luovutti, myi palstansa ja suunnisti rajan taakse, jonne osa oli muuttanut jo aiemmin. Lopputulos oli, että 324 palstasta 144 jäi venäläisomistukseen. Kyläläiset saivat valtioneuvoston kannan mukaan asua niillä ilman Suomen kansalaisuutta tai myydä omaisuutensa ja muuttaa pois.¹⁸

Raivolan ”Venäjänkylässä” oli silti myös toisenlaista osaamista. Kyläläisten työllistäjänä toiminut Ilja Galkin omisti esimerkiksi sähköä tuottavan osakeyhtiön, joka vuokrasi myös Kivennavan kunnalle kiinteistöjä Ala- ja Ylä-Raivolassa suomalaiskansakoulujen tarkoituksiin. Kiinteistövuokraus tapahtui ennen vuotta 1918 ja sen jälkeen. Tehtailija Filipp Sorin oli toinen merkittävä vaikuttaja ja käytännössä Raivolan venäläis-seurakunnalle jääneiden kiinteistöjen isännöitsijä Galkinin kuoleman jälkeen. Hän ei suinkaan ollut paennut valkoista armeijaa, vaan noudatti rajakomendantti Georg Elfvingrenin kutsua ja meni keväällä 1918 suojeluskuntalaisten epäviralliseen järjestäytymiskokoukseen, jossa hän liittyi Terijoen suojeluskuntaan. Isä ja poika – Filipp – Sorin vanhoivat sotilasvalansa vappuna 1919. Myös Galkin liittyi suojeluskuntaan. Galkinien ja Sorinien toiminta takasi heidän yrityksilleen ja niiden – sekä miesten itsensä isännöimille – kiinteistöille koskemattomuuden, joka oli kyläläisten työllisyyden, toimeentulon, koulutuksen ja uskonnonharjoituksen kannalta elintärkeä itsenäistyneessä Suomessa. Merkillepantavaa onkin, että tämä poliittisesti kaukonäköinen toiminta herätti vastustusta ”omien” joukossa. Kyläyhteisön johto asettui aluksi Sorinin liiketoimia vastaan.¹⁹

Laillisuuden rajanvetoa – keskushallinto rauhoittaa omavaltaisuuksia

Valkoisten voiton ja antivenäläisen revanssihengen siivittämät paikalliset suojeluskuntaorganisaatiot kokeilivat ja ylittivät laillisuuden rajoja, kun ne etsivät mahdollisim-

man nopeita ratkaisuja ulkomaalaisväestön ei-toivotun maanomistuksen ongelmaan kevätkesällä 1918. Maaomistuskysymyksen poistuisi ulkomaalaisten myötä. Terijoen suojeluskunta oli listannut ei-toivottuja venäläisiä karkotuksia varten rajakomendantille, jonka valtuudet riittivät maastapoistamiseen. Valitusoikeus rajakomendantin päätöksistä oli muodollinen: ne sai komendantin mukaan osoittaa paikkakunnalla oleskelevalle eversti Eduard Ausfeldille, joka oli välienselvittelyssä ja hallinnossa lähinnä sivustakatsoja.²⁰

Ollilan suojeluskunnan paikallisosasto meni heinäkuulla terijokelaisia pidemmälle. Se oli kirjannut ei-toivottujen ulkomaalaisten luettelonsa Terijoen paikallisesikunnan tavoin joukon venäläisiä yhdenvertaisuuslain kannattajia. Komendantti Donner vietti suuren osan kesästä 1918 Helsingissä, joten hänen adjutanttinsa Saurio antoi ”maastapassitukset” kyseisille henkilöille. Ollilan suojeluskuntalaiset toteuttivat karkotukset ilman kunnollista tai suurimmalle osalle edes muodollistakaan tutkintaa, kuu-

herralta 10.12.1921 (nro 8925), maaherran luettelo sisäministeriölle 30.3.1922, kd 24/83. VNA, KA; Loima (2001) 172–173. Raivolan kysymyksestä, ks. myös Loima (2003) 426–427.

17. Kunnanvaltuuston pk 24.2.1919, 9.5.1921, I Cb:2, 19.5.1924, I Cb:3, 17.8.1926, I Cb:4, TekuA, MMA. Kivennavan käräjät 1919, Ia:90, RTA; kunnanvaltuuston pk 27.3.1918, I Ca:4, kunnanvaltuuston pk 23.7.1928, I Cb:4, TekuA, MMA.

18. Ks. *Metriceskaja Kniga 1854–1880*, 1918, mikrokortit ORT 8956–8967, 8976, UUDEN I c 2, KA; Elfvingren Kiviniemestä 21.4.1918 ja 22.4.1918, kansio 230, (Karjalan sotilaspiiri), VSA, SARk; Vapaus (nro 117) 28.10.1918; kertomus kr.kat.kirkon tilasta 1919, SOKHA; Raivolan kyläyhdykskunnan hallinnoll. aseman ja maanomistusolojen järjestämistä varten asetetun komitean mietintö, kd 25/519. Sisäministeriön arkisto. 1927; VN-pk 24.4.1930, rulla 144, VNA, KA; Loima (2003) 418–430.

19. Kuntakokouksen pk 13.5.1915, I Ca:8; kunnanvaltuuston pk 26.1.1924, I Cb:2, KIKA, MMA; sotilaskantakirja 1918–1919, Terijoen suojeluskunnan arkisto, SARk; Kivennavan ja Terijoen pitäjien käräjäoikeus, C Ia:90, RTA, MMA.

20. Kirjejäljennökset kapteeni Donnerin kirjeistä senaatin ulkomaalaistoimistolle 21.6.1918–1.7.1918, kirjejäljenne 22.6.1918, Wiipurin sotilaspiirin päällikkö II Jääkäriyrykm esikunnalle, komendantti Donner Terijoen paikallisesikunnalle 21.6.1918 (nro 63), kansio 1, SVRKA, SARk; Kellomäen ja Terijoen suojeluskuntien paikallisesik tutkintapak 30.4.1918.–14.7.1918, kansiot 935 ja 936, VSA, KA.

lusteluja tai syiden erittelyä. Kaiken sekaan nuksen ja eriseuraisen ryntäilyn keskelläkin toimintatapa herätti hämmennystä ja *Karjala*-lehti julkaisi yleisönosastossaan kirjoituksen, jossa suojeluskuntalaisten toimia arvoiteltiin. Lehtikirjoituksen mukaan karkotetut ulkomaalaiset olivat hankkineet useita kirjallisia todistajalausuntoja poliittisesta luotettavuudestaan ja pyytäneet tuloksetta karkotuksiensa syiden kertomista. Osalle oli tehty suomenkielinen kysely, mutta he eivät olleet saaneet pöytäkirjojen jäljennöksiä pyynnöstään huolimatta. Lehtikirjoituksessa arveltiin, että pikaisten pakkotoimien takana olivat suomalaisten yksityistahojen havittelemat karkotettavien suuret maa-alueet. Ollilan suojeluskunta puolustautui ja kertoi, että he olivat toimineet komendantin ohjeiden mukaisesti. Esikunta paheksui myös väitettä puutteellisesta sivistyksestään ja vaati heihin kohdistuneiden ilmiantojen tarkkaa tutkintaa, koska kyseessä oli ”kymmenien sivistyneiden suojeluskuntalaisten kohtalo”.²¹

Ollilan suojeluskunnan paikallisesikunta ilmoitti, että sen omatoimisesti karkottamista henkilöistä kaksi oli sairastunut. Tämä viivytti pakkotoimia siten, että heille tehtiin tutkinta ja kuulustelut. Ainakin 12 henkeä muilutettiin ilman kuulusteluja rajan yli. Juutalainen Weidenbaumin perhe karkotettiin kansallisuutensa vuoksi. Lisäsyö oli suomen kielen ”törkeä häpäisy”, kun sitä taitamaton Weidenbaum oli ehdottanut suojeluskunnalle venäjän käyttöä kuulustelussa. Raskauttavaa oli myös, että poika oli ollut tsaarinarmeijan upseeri ja äiti ”asiaton” suomalaisia kohtaan. Weidenbaum vietiin suoraan kuulustelusta rajalle, kun sairas vaimo sai esikunnan mukaan selviytyä itse sairaalaan tai Venäjälle. Huvilanomistaja Maslennikovin syytelistaan kuului ”asettuminen lain yläpuolelle”, koska tämä oli suuriruhtinaskunnan aikaan välttänyt suomalaisoikeutta vetoamalla venäläishallintoon. Hän oli lisäksi solvannut tullimestä kertomalla aikeistaan sähköttää kuvernöörille, koska tulli takavarikoi häneltä väkijuomapullon. Todistajana toiminut poliisikonstaapeli kertoi pöytäkirjan mukaan, että perhe oli ”näpistelevää” ja omituista joukkoa. Mie-

lenkiintoinen oli syyte, jonka Maslennikov ”myönsi”. Hän ei ollut suojeluskunnan mukaan matkoilla ollessaan kyennyt huolehtimaan siitä, että hänen kotitaloutensa noudatti miehen matkan aikana kaikkia suojeluskunnan Ollilassa antamia määräyksiä. Virolaismiehen karkotuksen syy oli epärehellisyys, kahdella muulla karkotetulla rikossyyte.

Mannerheim oli kieltänyt turhaan Terijoen venäläisten nälkäsaarron toukokuussa 1918. Senaatti puuttui asiaan heinäkuulla ja kielsi komendanttia ja Ollilan suojeluskuntaa karkottamasta luotettaviksi tunnettuja virolaisia tai venäläisiä ilman asianmukaisia tutkimuksia. Venäläislehdistö raportoi ihmisten kärsimyksistä rajan suomalaisella puolella. Myös Kuokkalan suojeluskunnan karkotuksissa ilmeni omavaltaisuutta ja epäselvyyksiä. Vain saksalaiselle karkotettavalle suotiin mahdollisuus tulla kuulluksi, koska sotatuomarina keväällä 1918 toiminut B. Lagus vetosi hänen puolestaan. Osa Kuokkalan venäläisistä karkotettiin ”huonon elämänsä” vuoksi – joukossa oli naisia ja lapsia. Kuokkalan suojeluskunta tutki itse itsensä asettaen keskuudestaan komitean, mutta esikuntapäällikkö erosi tehtävästään.²²

Karjala-lehdessä esitetyt epäilyt maapalstamotiiiveista saivat tukea ja konkretiaa vuonna 1927, kun Etsivä keskuspoliisi raportoi taloudellista etua kunnallispoliitikoille tuottaneesta huijauksesta, joka oli tapahtunut valtion johtamassa Kannaksen ulkomaalaisomaisuuden hoidossa ja myynnissä. *Tiedonantaja* julkisti uutiset näyttävästi, mutta kannakselaiset lehdet vaikenivat.²³

Venäläisseurakunnat ja kreikkalaiskatolinen kirkollishallitus

Valkoisen armeijan, ministeriön, valtion ja suojeluskuntien paikallisesikuntien kiinteistötakavarikot karkotuksineen eivät olleet Kannaksen venäläisyhteisöjen tai -seurakuntien maanhallinnan ainoita ongelmia. Suomen kreikkalaiskatolinen kirkollishallitus laati kansallisessa hallintorintamassa oman suunnitelmansa, jonka mukaisesti se lakkautti ja yhdisteli Kannaksen venäläis-

seurakuntia ja pyrki ottamaan haltuunsa tai myymään niiden kiinteistöjä ja muuta omaisuutta.

Kreikkalaiskatolinen kirkollishallitus katsoi kesällä 1926, että Raivolan seurakunnan piti hankkia ja esittää omistusoikeuspaperit pappilan ja kirkon maa-alueisiin. Rajajoella sijainneen Kellomäen seurakunnan toisen kirkon kellot ja esineistö oli tuotava Sortavalaan ja itse rakennus pantiin myyntiin. Puhtulassa oli takavarikoitu kirkko, jonka kirkollishallitus onnistui saamaan hallintaansa, vaikka Raivolan venäläisseurakunta oli anonut kirkollishallituksen kehotuksesta sen palautusta nimenomaan itselleen. Kirkollishallitus lakkautti uusien taloussäädösten nojalla myös Raivolan seurakunnan (1931), jolloin Kaakkois-Kannaksen alueelle jäi vuoden 1917 kahdeksasta venäläisseurakunnasta vain yksi: Terijoki. Vuonna 1916 perustetun ja 1918 toimintansa lopettaneen Marijoen seurakunnan Vammelsuun hyväkuntoisesta kivikirkosta tontteineen käytiin kädenvääntöä, joka päättyi lopulta Terijoen venäläisseurakunnan voittoon. Kirkollishallitus myi myös Lounatjoella sijainneen tyhjäksi jääneen naisluostarin tontin, jonka kirkkorakennus siirrettiin Tiurulaan.

Terijoen venäläisseurakunnalle kuulunut Ollilan kirkko myytiin irtaimistoiheen, mutta varat päättyivät seurakunnan sijasta kirkollishallitukselle. Toimielias kirkollishallitus ehätti ilmoittautua läänin ulkomaalaisomaisuuden hoitokunnalle antamassaan lausunnossa Kuokkalan pääkirkonkin omistajaksi, mutta joutui perääntymään kun omistusasikirjat löytyivät Kuokkalasta. Kirkollishallituksen asiamies ehti silti kiistan vielä kestäessä evakuoida Kuokkalan kirkollisen irtaimiston. Kirkollishallitus oli ottanut myös Kellomäen kirkkorakennuksen haltuunsa, kun seurakuntia yhdistettiin aiemmin vuonna 1920.²⁴

”Puhtaan” Kannaksen politiikka

Noin 10 000 huvilan ja yli 6 200 maapalstan laajuinen, huomattava Viipurin lääniin – erityisesti Kannakselle ja rantatien varteen – keskittynyt ulkomaalaisten maanomistus oli elänyt nousukautta vuoteen 1917 saakka. Sitten kytenyt, kasvavaa alistuneisuutta po-

Terijoen katedraalirikko, kreikkalaiskatolinen kirkko, oli harvinainen venäläiskiinteistö, joka pysyi koko aktiivin suomalaistamisajan samalla omistajalla: omalla seurakunnalla.

21. Karjala 21.7.1918; kuulustelupk 15.7.1918, luettelo Ollilan suojeluskunnan alueelta karkotetuista henkilöistä; adjutantti Saurio Ollilan suojeluskunnalle 5.7.1918 (nro 94), Ollilan suojeluskunnan esik pk 21.7.1918, kansio B 1: 14, DSA, KA.

22. Weidenbaumin ja Maslennikovin kuulustelupk 15.7.1918; luettelo Ollilan suojeluskunnan alueelta karkotetuista henkilöistä; Mannerheim Terijoen komendantille 11.6.1918 (nro 2090), senaatin sisäasiain-toimituskunnan päällikkö A. Castrén rajakomendantille 19.7.1918; Kuokkalan suojeluskuntavaltuutettujen kokous komendantille 17.7.1918; adjutantti Saurion päiväraportti nro 3 kapteeni Donnerille, kansio B 1:14, DSA, KA; Petrogradskaja Gazeta 23.5.1918; Petrogradskij Golos 31.5.1918.

23. Karjala 21.7.1918; Tiedonantaja 28.3.1927; ilmoitus 147/28, kansio 488, EK-VALPO I, KA.

24. Kirkollishallituksen /KH) pk 391/1923, 464/1923, 6.5.1926, 4.8.1926, 4.9.1928, 9.8.1928, 7.5.1929, 24.2.1931; SOKHA; seurakunnan neuvoston pk 18.5.1924, II Cc 1, sähke Kellomäen seurakunnalle 14.12.1920, E; Ollilan ja Rajajoen kirkkojen tarkastuspk 21.9.1923, II Cc 1, Kellomäen kirkon arkisto (Kelka), MMA; KH Terijoen vt. esimiehelle 26.9.1921, KH Svetlovskille 26.6.1924, II Ea7, TEKA, MMA; KH OPM:lle 15.6.1928, kd 22/3435.OPM. 1928; KH OPM:lle 9.6.1931 (nro 1348), kd 9/362, OPM.1931, KA.

tenut ja etnistä yhteenkuuluvuutta lujittanut suomalaisväestön kannakselainen kansallissideologinen revanssipolitiikka syttyi. Se levisi sodan etenemisen ja venäläisvastaisuuden aggressiivisempien muotojen myötä. Ilmiö oli hyvä esimerkki toimeliaasta modernista paikallisnationalismista, johon liittyi vahva ja etnisesti homogeeninen itenäistymispyrkimys.

Venäläisväestön maanomistus muodostui suomalaisaktiiveille kasvavaksi ongelmaksi, joka piti vihdoin poistaa itsenäisestä maasta. Toiminta ei kuitenkaan ollut paikallisille aktiiveille pyyteetöntä, vaikka se aatteen tasolla käsitteellistettiin isänmaan palveluksi ja ”rajaseudun etuvartiotehtäväksi”. Keväällä ja kesällä 1918 näytti siltä, että tehokain toimintatapa oli kiinteistöihin ja väestöön kohdistuvien pakkotoimien sarja. Sodan poikkeusolojen suoma oikeutus ei kuitenkaan jatkunut heinäkuuta pidemmälle. Senaatti jarrutti rajakomendantin ja suojeluskuntien paikallisesikuntien laillisuuden ja/tai aikalaismoraalin yleisen hyväksynnän ylittänyttä intoilua venäläisväestön – ja erityisesti maanomistajien – karkottamiseen, mutta sulki korvansa sodanaikaisilta ja -jälkeisiltä kyseenalaisiltakin omaisuustakavarikoilta, jotka Rajamaan sotilashallinnollinen erityisasema toisaalta lokakuussa 1918 osaltaan oikeutti. Osa niistä johti silti pitkällisen käräjöintiin, jossa venäläisyhteisöt saivat korvauksia tai omaisuuden palautuksiakin. Keskushallinto käynnisti tuoreeltaan ripeästi laillisuusprosessin, jota Viipurin läänin aatteelliset ja poliittiset vaikuttajat ajoivat oikeuden nimissä ja ”vuosisataisten vääryyksien” korjaamiseksi. Vuosien 1918, 1920, 1922 ja 1924 säädökset muuttivat ve-

näläisten yksityisen ja julkisen maanomistuksen vaikeaksi tasapainoiluksi. Esimerkiksi Kivennavan ja Terijoen kunnanvaltuustot saattoivat säädellä yksityishenkilöiden – ja yhteisöjenkin – maanhallinta-anomuksia ja kansalaisuushakemuksia käsitellessään. Tältä osin maapalstojen ja kiinteistöjen uusjako muuttui lailliseksi, vaikka väärinkäytöksiä paljastui myös ulkomaalaisomaisuuden suomalaishallinnassa ja -myynnissä.

Aatteelliset kansalaisjärjestöt ajoivat ”puhtaan” Kannaksen politiikkaa, johon Suomen kreikkalaiskatolinen kirkollishallitus liittyi viimeistään vuonna 1919. Valtiovallan tuki oli selkeää, mutta selvästi maltillisempaa kuin paikallistahojen suora toiminta, jossa esimerkiksi Raivolan palstojaan pitkään omistaneet venäläissuvut joutuivat painostuksen kohteeksi. Se lisäsi heidän myyntihalujaan, kun taas vuosien 1922 ja 1924 lait olivat tuottaneet Kannakselle joukon muodollisesti ”syrjäisten” henkilöiden hallitsemia kiinteistöjä, jotka valtio saattoi takavarikoida ja myydä.

Kymmenen itsenäistymisen jälkeistä vuotta muodosti tapahtumien syiden ja muutosten kannalta ydinjakson, joskin Raivolan kyläyhteisön ja seurakunnan lakkauttamishankkeet kestivät muutaman vuoden pidempään. Paikallisen poliittisen, taloudellisen ja väestöllisenkin enemmistöaseman tsaarinajan säädösten ja maanomistuksensa avulla saavuttanut läänitasoinen vähemmistö oli suomalaisten aatepohjaisen toiminnan ja säädösmuutoksien seurauksena syrjäytetty eloonjäämiskamppailua käyväksi paikallivähemmistöksi, jonka aiemmin runsas maanomistus oli enää marginaalista 1920-luvulla. ■